

Смиса

9

Београд
2010

Александр Киклевич: Притяжение языка. Том 3:
Грамматические категории. Синтаксис. – Olsztyn, 2009,
 стр. 460. – ISBN 978-83-61605-08-9

Аутор широких лингвистичких интересовања, са бројним радовима из различитих лингвистичких области, објавио је трећи том књиге *Притяжение языка*, чији би се наслов могао превести као *Језичка привлачност*. У овом тому бави се граматичким категоријама и синтаксом. (Први том, објављен 2007, био је посвећен семантици, лингвистици текста и лингвистици комуникације, а други, објављен годину дана касније, функционалној лингвистици.)

Први блок тема започиње радом *Категория определенности: значения и формы* (9–61). Категорију одређености аутор разматра испитујући заменице, прототипично средство за изражавање

детерминативне функције именске групе. Насупрот традиционалном мишљењу, ту категорију он посматра као континуалну, без строге границе међу класама одређених и неодређених заменица. Следи студија *Притяжательные местоимения как грамматический класс* (63–124), у којем А. Киклевич истиче да су присвојне заменице малобројна али често коришћена лексичко-семантичка група речи (тај закључак поткрепљује податком из фреквенцијског речника пољског језика, по ком три лексеме из групе присвојних заменица улазе у првих 100 најфреквентнијих речи). Затим говори о проблему одређивања обима и садржаја класе присвојних заменица. Сматра да је

велики број различитих класификација у систему заменица последица примене различитих критеријума – морфолошких, синтаксичких и лексичко-семантичких. Истиче многозначност присвојних заменица, које се употребљавају уместо заменица других врста (личних, повратних, одричних, односних), као и постојање широког спектра њихових пренесених значења. У тексту под називом *Категорији одушевљенности/неодушевљенности и абстрактности/конкретности в функционалном аспекте* (125–132) описују се лексичко-граматичке категорије *ајсџиракџино/конкретно* и *живо/неживо* у савременом пољском језику. Када се узму у обзир наведена обележја, могу се издвојити три класе речи: 1. оне са обележјима *живо, конкретно*; 2. *неживо, конкретно*; 3. *неживо, ајсџиракџино*. Грамси *живо* и *ајсџиракџино* међусобно се искључују, због чега 4. класа (*живо, ајсџиракџино*) није могућа. Будући да се категорија *живо/неживо* везује за конкретна значења, а категорија *ајсџиракџино/конкретно* за значење *неживо*, очигледно је да та веза има хијерархијски карактер. У раду се одређује структура те хијерархије. У студији *К типологији количественних изражений* (133–158) истражује се количина као универзална језичка категорија. Традиционална граматика посматра категорије у оквиру општих формалних обележја, због чега су, на пример, број *девет*, збирна именица *деца*, заменица *сваки*, придјев *многи* итд. посматрани одвојено. Функционални приступ у лингвистици крајем XX века омогућио је да се заједно посматрају језичке јединице у чијем се садржају налазе иста семантичка, тачније количинска обележја. Захваљујући примени семантичких опозиција, као што су, на пример, *одређени–неодређени, дискретан–континуалан*, научници су те

јединице класификовали у системе количинских израза који се разликују по обухватности и тачности. Неопходно је даље радити на њиховој типологији, и то тако да се све релевантне семантичке карактеристике повежу са функционисањем речи у реченици и реченица у тексту. Тема рада *Два типа квантификације* (159–167) јесте покушај да се утврде правила која утичу на могућност, односно немогућност да генеричка именска фраза добије маркер универзалне квантификације. У логичкој семантици уобичајено је разликовање генеричких (*деца*) и универзалних (*сва деца*) именских група (или фраза). Реченице *Деца су радознала* и *Сва деца воле слајкише* могуће је трансформисати у *Сва деца су радознала* и *Деца воле слајкише*, али та могућност не постоји увек у сличним случајевима, што говори да разлика између генеричких и универзалних именских фраза није потпуно јасна. Рад *Природа квантификације как семантической категории естественного языка* (169–248) започиње прегледом везе између логике и лингвистике; закључује се да је блиска веза између њих једна од карактеристичних црта савремене лингвистике. Аутор наводи да логичка анализа језика заузима значајно место у савременим лингвистичким истраживањима и да чини основу многих лингвистичких теорија – теорије референције, семантичке синтаксе, херменеутичке, модалне и прагматичке семантике. Квантификацију сматра самосталном семантичком категоријом природног језика. За разлику од морфолошких (граматичких) категорија, лексичко-семантичке категорије одликују се јединством у сфери плана садржаја. Језичке јединице које улазе у те категорије по правилу имају различита граматичка обележја и припадају различитим врстама речи. У тексту *Квантификација в системе семан-*

тических категориј естествоног јзыка (249–274) износи се мишљење да је један од главних недостатака савремене логичке семантике то што се квантификација често сврстава заједно са другим семантичким категоријама јзыка, а пре свега са одређеношћу и референцијалношћу. Један од задатака савремене лингвистике јесте прелазак са описивања односа међу одвојеним знацима унутар језичких парадигми на описивање односа међу парадигмама, то јест, на описивање односа међу односима. Затим се истражује место квантификације у структури семантичких макропарадигми количине, степена и истинитости. У раду *Опыт классификации функциональных глаголов* (275–287) аутор критикује употребу термина *функционални глагол*, проистеклог из западне лингвистичке традиције, и уводи дистинкцију *глаголки предикации* и *глаголки операйтори*. Операторе дели на конотативне, илокутивне, модалне, метајезичке, комуникативне, епистемолошке, а уз њих издваја још и мање групе тзв. финитних, фазних и темпоралних оператора.

Радам *Диатакис, или ассоциативная связь в структуре простого предложения* (291–318) започиње део књиге посвећен синтакси. У синтакси је уобичајено разликовање зависног и напоредног односа (хипотаксе и паратаксе); граница међу њима пије сасвим строга. Један од принципа организације реченице своди се на то да се синтаксичке везе међу речима у одређеној мери успостављају независно од формално-граматичких веза међу њима. Асоцијативна веза или дијатакса одражава семантичку раван реченице. Она доводи до десиметризације просте реченице, то јест до неподударности њене површинско-синтаксичке и дубинско-семантичке структуре. У тексту *Эмпатическая иерархия и структура предложения*

(319–345) говори се о субјекту и предикату са аспекта функционалне лингвистике, а затим о појму емпатије, који је увео јапански лингвиста С. Куно. Он га посматра као идентификацију говорника с једним од учесника ситуације описане у исказу. Смисао тог појма у стварању реченице Куно пореди са улогом филмског режисера који бира место за камеру током снимања сцене, наглашавајући поједине учеснике дате ситуације. Слично режисеру, говорник може заузети више различитих позиција стварајући исказ (неутралну позицију, затим може поставити себе ближе неком од учесника или се идентификовати с једним од учесника ситуације). У раду *Двойное отрицание в структуре славянского предложения* (347–389) испитује се двострука негација. Она у граматички нема исту вредност као у логици, у којој је негирање негације заправо афирмација. Аутор напомиње да се идеја двоструке негације заснива на погрешном изједначавању значења речци *не* и *ни*. Одрична речца *не* уз предикат у структури словенске реченице указује на асертивно одрицање (то јест оно које се реализује на асертивном плану исказа) хипотезе о макар и делимичном учешћу посматраних елемената у ситуацији означеној предикатом, а употреба тзв. *ни*-речи (најчешће одричних заменица) указује на одрицање хипотезе о потпуном присуству посматраних елемената у ситуацији означеној предикатом, које се реализује на равни пресупозиције. У тексту под називом *Сочинительная связь в динамическом аспекте. К проблеме так называемых слитных предложений* (391–413) аутор примечује да је напоредна конструкција више пута била предмет лингвистичких истраживања, чак и у оквиру формалне лингвистике, али да до данас нема задовољавајућег теоријског

474

модела дате конструкције, вероватно због тога што су синтаксички модели оријентисани ка идеји зависности синтаксичких елемената. Одсуство зависности међу члановима напоредне конструкције ставља, у извесној мери, дати однос изван оквира језичког система, па самим тим и изван синтаксичког описа. Идеја несинтагматичности напоредне везе лежи у основи теорије која је широко распрострањена у славистици, тзв. теорије сливених реченица. Сливањем, које се понекад назива и реченичном кондензацијом или елипсом, сматра се стварање сложеније комуникативне јединице као резултат елиминације елемената који се понављају. На пример, реченица *Иван учи и ради*, са координираним предикатима, може се посматрати као резултат сливања две реченице – *Иван учи* и *Иван ради*. Захваљујући таквој интерпретацији, напоредна конструкција практично излази изван оквира просте реченице и приближава се сложеној реченици. Предмет рада *К проблеме однородных и неоднородных определений* (415–429) јесу синтаксичке конструкције које се сматрају својеврсном аномалијом у области напоредних конструкција – атрибуту спојени саставном везом (тзв. *однородные определения*) и аналогни спојеви без саставне везе (*неоднородные*). За разграничавање те две врсте одредаба нису довољни само граматички критеријуми (то јест утврђивање идентичности синтаксичке функције речи и њихова зависност од исте речи), већ је неопходно користити и лексичко-граматичке и логичке критеријуме. Следи рад *Об одном конструктивном аспекте сочинительной связи* (431–439); у оквиру напоредног односа издваја се мноштво конструкција за које је карактеристична потпуна међусобна независност саставних делова, што се огледа у чињеници да

сваки члан може самостално функционисати у реченици. Такав тип напоредног односа назива се јаким. Напоредне конструкције, међутим, могу бити и такве да међу њиховим елементима постоји тесна семантичка веза, права детерминација. Конструкције датог типа, напоредне по облику, али зависне по садржају, јесу примери слабе напоредности. Истраживање прелазних случајева између зависности и напоредности спроводи се, по правилу, у области плана садржаја синтаксичких конструкција, будући да је план израза зависног и напоредног односа у простој реченици много мање проучен. Ауторов циљ јесте да попуни недостатак у истраживањима површинске структуре напоредног и зависног односа са становишта њиховог повезивања. У раду *Редупликация в конструкциях сочинительной связи* (441–453) А. Кикљевич разматра напоредне саставне конструкције у простој реченици у којима се понавља нека лексема, на пример *ише и ише, йоново и йоново, не и не и сл.* Испитује и саставне конструкције у којима се саставном везом повезују два или више синонима и цитира Д. Лихачева, који за такве случајеве тврди да су донекле идиоматични, јер се значење конструкције не може свести на појединачна значења њених чланова. Идиоматичност саставних конструкција с поновљеним речима јесте у томе што се основном значењу конструкције, које се поклапа са значењем сваког од поновљених елемената, додаје допунски квалификатор – семантичко обележје интензитета, дуготрајности итд. Понављање саставних компонената у простој реченици може се искористити за реализовање низа семантичких обележја (значење умножавања, трајања радње, аутентичности, категоричности, различитости, интензитета и сл.).

Александра Марковић (Београд)